

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 35.051.054 у Львівському національному
університеті імені Івана Франка,
доктору історичних наук, професору, завідувачу
кафедри історії середніх віків та візантиністики
Львівського національного університету
імені Івана Франка
Войтовичу Леонтію Вікторовичу

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Різуна Назара Тарасовича

РАННЬОДЕРЖАВНІ ІНСТИТУТИ СКАНДИНАВІВ І СЛОВ'ЯН У VIII–XII СТ.: “ТІНГ” І “ВІЧЕ”

Вивчення суспільного укладу давніх спільнот є важливою науковою проблемою. Важливою складовою процесу державотворення у Центрально-Східній Європі були формування державних структур у полабських і поморських слов'ян. Воно відбувалося на тлі тісної взаємодії слов'ян та скандинавів.

Таким чином, взаємовідносини слов'ян та скандинавів за доби раннього середньовіччя є ключовим питанням періоду складання ранньофеодальних держав у Північній та Східній Європі.

Автор детально проаналізував всі відомі на сьогодні писемні джерела з історії слов'ян та скандинавів. Вірно обрано хронологічні межі цього ранньодержавного для територій Норвегії, Швеції, Слов'янського Полаб'я й Помор'я періоду, що охоплюють останню чверть VIII – середину XII ст.

При написанні роботи використано методи синтезу й аналізу, індукції та дедукції, опису, пояснення, а також застосовано низку компаративних методів, з врахуванням досягнень антропології, зокрема в ділянці теорії держави й права, методи філології. Відповідно, було досягнуто необхідної для цього типу робіт наукової новизни. У дисертації було здійснено систематичне компаративне дослідження середньовічних асамблей скандинавів і балтійських слов'ян з урахуванням особливостей ранніх держав і суспільних устроїв.

Детальний аналіз чисельних різнопланових досліджень, насамперед, авторства скандинавських вчених дозволив на високому рівні виконати поставлене в дисертації наукове завдання. В такий спосіб досягнуто належної наукової обґрунтованості висновків. Широке охоплення писемних джерел та аналітичних робіт, їх критичний огляд забезпечив, зокрема й достатню новизну представлених теоретичних результатів проведених здобувачем досліджень. Також здобувач продемонстрував майстерне володіння методологією наукової діяльності.

Проведені Н.Т. Різуном дослідження виконані на відповідному для робіт цього типу науковому рівні. Зроблені дисертантом висновки оприлюднені у 9 наукових публікаціях здобувача, в т.ч. 3 – виданих за кордоном.

Автор, виходячи з сучасних методологічних засад, вдало поєднавши загальнонаукові й спеціальні історичні методи наукового пізнання, охарактеризував найважливіші владні інститути скандинавів, полабських і поморських слов'ян, а саме: повноваження вождів різних рангів, правителів, знаті, дружин, особливості функціонування осередків язичницьких культів, бенкети, з'ясував важливість такого інституту влади на ранньодержавному етапі як асамблеї. Зокрема, було зіставлено процеси формування ранніх держав у скандинавів і слов'ян шляхом типологізації їхніх політич як вождівств та дружинних держав, здійснено компаративне дослідження скандинавських і слов'янських асамблей, а саме лексем на їх означення в наративних джерелах, учасників, перебігу, функцій, еволюції, ролі в системах влади та процесах християнізації; завдяки вивченню зібрань встановлено взаємозв'язки між різними рівнями владних повноважень у ранньодержавний період у скандинавів і слов'ян; з урахуванням еволюції владних систем у регіоні представлено аргументацію на користь інституційності та спорідненості тінгу й віча.

Структурно робота складається з чотирьох розділів (одного теоретичного й трьох дослідницьких), побудована за проблемним і, частково, проблемно-хронологічним принципом. У дослідницькій частині дисертації здійснено скрупульозний виклад джерельного матеріалу, на основі чого послідовно проаналізовано особливості діяльності тінгу й віча.

Також слід відзначити, що у дисертації та публікаціях Н.Т. Різуна не виявлено порушень академічної доброчесності – плагіату, самоплагіату, фабрикації чи фальсифікації.

Попри достатньо високий рівень рецензованої дисертації, можна зробити низку зауважень. Зокрема, у дослідженні при співставленні даних середньовічних західноєвропейських і руських джерел стосовно віча у слов'ян не виправдано мало присвячено результатам дослідження цього явища у східних слов'ян (Б.О. Тимошук, І.Я. Фроянов, А.Ю. Дворніченко та ін.). Адже відомі факти тісних зв'язків генези, наприклад новгородських словен із Західною Прибалтикою. Також, наприклад, в ранньосередньовічній археології Волині відомі чисельні факти пов'язаності із світом балтійських слов'ян (скарби монет-вендок, версія П.О. Раппопорта про походження городищ т.зв. «волинського типу» тощо). Очевидно, судячи з археологічних матеріалів, внутрішньослов'янські зв'язки у розглядуваний період були значно просторішими і тіснішими, аніж ми знаємо про це з писемних джерел.

Важливим археологічним фактом, що суттєво доповнює дані писемних джерел, є документування спеціальних місць, які використовувалися для ухвалення рішень під час асамблей. Сам процес ухвалення рішень, як показано в дисертації, був пов'язаний з певними ритуалами. Автор справедливо відзначає, що процедурі ухвалення рішень були притаманні ті ж ознаки, що й язичницьким церемоніям і ритуалам. Це надавало подіям особливого значення в очах громади.

Варто було б уточнити в тексті, які подібні місця піддавалися результативним археологічним дослідженням. Як відомо, у східних слов'ян подібними місцями для збору громад та, одночасно, ритуальними центрами могли бути окремі т.зв. городища-сховища. Найяскравішими прикладами з числа детально археологічно досліджених городищ-сховищ у східних слов'ян, одночасно пов'язаних із певними ритуальними процедурами були Новотроїцьке, Зимненське городища та інші. На них відкрито, зокрема, спеціальні наземні довгі будівлі, т.зв. контини, де проводилися ці зібрання та обряди.

Дисертаційна робота Різуна Назара Тарасовича відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. “Про затвердження Вимог до

оформлення дисертації” та п. 6 “Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Наведені у рецензії аргументи дають усі підстави зробити висновок, що дисертаційна робота Різуна Назара Тарасовича на тему «Ранньодержавні інститути скандинавів і слов'ян у VIII–XII ст.: “тінг” і “віче”» є завершеною самостійною працею, яка виконана з дотриманням усіх вимог, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 “Гуманітарні науки” за спеціальністю 032 “Історія та археологія”.

Офіційний опонент

доктор історичних наук, професор,

професор кафедри історії, музеєзнавства і культурної спадщини

Національного університету

“Львівська політехніка”

С.В. Шеломенцев-Терський

Підпис професора, доктора історичних наук Шеломенцева-Терського Святослава Володимировича засвідчую.

Вчений секретар Національного університету “Львівська політехніка”

професор, к. т. н.

Р.Т. Брилинський